

REFLEKTION/ KONFRONTATION/ DISKUSSION

Historiens ställning i litteraturvetenskapen – forts. disk.

Terry Eagleton (1943) är professor i kulturteori vid The University of Manchester, och var huvudtalare på den första nationella forskningskonferensen i litteraturvetenskap med tema »Historiens ställning i litteraturvetenskapen« (Stockholm, 7–8 mars 2008). Han har bland mycket annat skrivit *Literary Theory: An Introduction* (1983) och *After Theory* (2003) och nyligen utkommit med boken *The Meaning of Life* (2007).

Thomas Götselius (1966) är doktorand vid Institutionen för litteraturvetenskap och idéhistoria, Stockholms universitet, där han för närvarande håller på att avsluta sin doktorsavhandling *Själens medium: Skrift och subjektbildning i Nordeuropa 1500–1700*.

Fil. dr. Åsa Arping (1968) disputerade på *Den anspråksfulla blygsamheten: Auktoritet och genus i 1830-talets svenska romandebatt* (2002). Hon är verksam som forskarassistent i Göteborg och arbetar för närvarande på ett projekt om anonymitet och genus i 1840-talets svenska litteraturkritik.

Fil. dr. Anne Heith (1955), är universitetslektor vid Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet, men är för närvarande verksam inom Border Poetics vid Institutet för kultur og litteratur, Tromsø universitet.

Torsten Pettersson (1955) är författare och professor i litteraturvetenskap vid Uppsala universitet. Han disputerade år 1982 med en avhandling om Joseph Conrad och har därefter skrivit ett stort antal artiklar och fyra böcker, däribland *Gåtans namn* (2001) och *Dolda principer* (2002).

Det är inte självklart vad den historiska dimensionen fyller eller bör fylla för funktion inom ämnet litteraturvetenskap. Förutsättningarna för en litteraturens historia och för historiseringen av litteraturen har också förändrats markant i takt med de senare decenniernas tilltagande metodiska och teoretiska pluralism, samt av de institutionssammanslagningar av olika art som skett och fortfarande sker runt om i landet. Att det finns ett uttalat behov av att diskutera relationerna mellan historia och litteratur återspeglas på ett omedelbart sätt i att den första nationella forskningskonferensen, som löpte av stapeln i Stockholm denna vår, ägnades åt temat »Historiens ställning i litteraturvetenskapen«. I hastigheten utslungade proklamationer om historiens död har, som Terry Eagleton påpekade i sitt öppningsanförande till denna konferens, endast fått omvänd effekt: de har lett till att historien och försöken att skriva den har fått förnyad aktualitet.

Under konferensen drogs ett antal problemställningar fram i ljuset, som vi menar att det finns all anledning att ytterligare reflektera kring. Dessa samlar sig inom ett brett spektrum och rör exempelvis frågor som huruvida studiet av litteraturhistorien i större utsträckning bör tematiseras; vilken eller vilka litteraturhistorier som ska förmedlas i undervisningen; hur alternativa perspektiv kan integreras i litteraturhistoriska studier; i vilken mån omorganisation och digitalisering av litteraturhistoriskt intressanta arkiv kommer att bli bestämmande för de litteraturvetenskapliga frågor som ställs i framtiden; vilket material som bör ligga till grund för litteraturhistorien och hur urvalet ska göras; vad det är vi vill uppnå med olika historieskrivningar och om vi över huvud taget kan eller bör försöka ge en syntetiserad historisk beskrivning av litteraturen.

I detta nummer diskuterar först Terry Eagleton historiens och historieskrivningens betydelse för litteraturvetenskapen. Därefter följer fyra debatterande inlägg av Thomas Götselius, Åsa Arping, Anne Heith och Torsten Pettersson, som i tur och ordning ger sin syn på saken. Vi hoppas att detta ska uppmuntra till fortsatt debatt i *TFL* såväl som annorstädes.

Rikard Ericsson & Olle Widhe

MÅSTE VI ALLTID HISTORISERA?

av Terry Eagleton

»HISTORISERA ALLTID!«, detta rungande imperativ med vilket Fredric Jameson inleder sin bok *Det politiska omedvetna*, är vad man skulle kunna kalla en självexkluderande anmodan. Med det menar jag en uppmaning som inte kan inkludera sig själv, närmast som den gamla paradoxen om den kretensiske lögnaren. Ni minns den säkert: Om någon från Kreta säger er att alla kretensare är lögnare, så måste påståendet för att vara sant göra ett undantag för sig självt, och måste ändå vara falskt om det uttalas av en kretensare. Med andra ord så är »Historisera alltid!« inte en fordran som, i Jamesons ögon, själv är öppen för historisering. Han hävdar också syrligt att det är ett »'transhistoriskt' imperativ«; mer som »Det är typiskt för mänskliga varelser att ha två ben« än »Dick Cheney är en monstruös böld på samhällskroppen« eller »Norrmän är inte de mest spirituella, kvicka eller vasst satiriska varselerna på planeten«. »Historisera alltid!« gör relativiserandet till en absolutism, kontextualiserandet till ett icke-kontextuellt krav, förändringen till en evig sanning. Man finner samma typ av paradox i liberala krav på tolerans och frihet från fördomar. Att pressa logiken i dessa principer till vägs ände skulle innebära att de själva blottades för revision. Ska man vara fördomsfull eller fördomsfri när det gäller detta att vara fri från fördomar? Kan ett liberalt samhälle tolerera i stort sett vad som helst förutom ett angrepp på frihetsprincipen, i vilken händelse det ju måste bli vederbörligen intolerant och auktoritärt? Kan det absoluta vara pluralistiskt, om nu pluralism är något absolut gott? Eller har vi då att göra med det enda som är undantaget från det som det själv anbefaller?

Mot den bakgrunden skulle en sann historist kanske utbrista: »Historisera eller historisera inte, beroende på de historiska omständigheterna!« Den uppmaningen är onekligen inte riktigt lika upphetsande som »All makt åt sovjeterna!« eller lika fängslande som »Reclaim the night!« eller Barack Obamas »Yes, we can!« (Ja, vi kan ... vadå, förresten?) Men varifrån kommer då *denna* fordran? Varifrån kommer vilken som helst metahistorisk kommentar? Från vad ska vi egentligen härleda »Historisera alltid!«, om inte från historien själv? Och hur omvandlas historia till metahistoria?

Historia framstår i den här diskursen som en sorts absolut begrepp – och redan det är paradoxalt. Det är ungefär som när Wittgenstein påpekar att »livsformer« är grunden för mänsklig existens, eftersom livsformer är både flerfaldiga och föränderliga, vilket inte alls låter som någon solid grund. (Eller har det helt enkelt att göra med att vi är fångade i en metafysisk uppfattning om vad grunder är?) Om vi nu alltid måste historisera, *var* ska vi då stå för att uppfatta denna mäktiga sanning? Ska vi stå mitt i historien själv, eller någonstans, epistemologiskt sett, utanför den? Man kommer osökt att tänka på de människor som säger oss att de stora berättelsernas tid är förbi, vilket ju i sig är en ganska pampig berättelse. Måste man inte befinna sig på en isolerad, olympisk plats ovanför de stora berättelserna för att vara säker på att de är förbi?

Som imperativ är »Historisera alltid!« en performativ handling och som sådan en del av historien själv, men den verkar samtidigt göra anspråk på att vara uttryck för ett tänkande som

är mer sökande och ambitiöst än vad historisk kunskap i allmänhet är. Man skulle kunna säga något liknande om kungörelser angående historiens död, vilka som historiska händelser själva bidrar till och vidmakthåller just den historia vars utplåning de proklamerar. Som sådana är de performativa motsägelser, i stil med auktoritära och högravande tal om behovet av fritt åsiktsutbyte eller lika de där allvarliga unga männen som för några decennier sedan brukade ställa sig upp på vänsterkonferenser för att omständligt och självförhårligande pladdra på om det faktum att kvinnor inte tilläts tala – och därmed såg till att ingen kvinna kunde säga någonting.

Med klädsam blygsamhet drog Hegel slutsatsen att historien hade kulminerat inuti hans eget huvud – ett påstående som bara ledde till ännu mer historia, i form av Kierkegaards, Marx, Nietzsches, Adornos och andras ständiga grälände på honom. Det enda som ett försök att lägga ner historien vanligen lyckas med är att sätta fart på den igen. Tänk till exempel på hur våra samtida ideologier om historiens död eller slutet på de stora berättelserna återspeglar den globala kapitalismens segerglädje – en triumfatorism som mot sin vilja, genom att tämligen brutalt undertrycka andra folks historier, har släppt lös ännu en stor berättelse, den här gången betitlad »islamisk fundamentalism«. Tillkännagivanden om historiens död har en mycket lång historia, och de är i mångt och mycket parallella med avantgardets försök att utrota det förflutna och använda nuet som en trampolin för att ta sig rakt in i framtiden, något som – eftersom dessa manövrer är historiska händelser – i själva verket bygger ut just den historia som man försöker tillintetgöra. Även avantgardet har en vidlyftig stamtavla: de absoluta brotten med det förflutna har en synnerligen lång historia. Själva ordet »modern« har vi fått från antiken. Ingenting är mer genomgripande traditionellt än att bryta med traditionen.

Och hur som helst: vad skulle en historisering av utsagan »Dick Cheney är ett ondskefullt monster« egentligen innebära? Ja, jag antar att

det handlar om att sätta in den i dess historiska kontext. Problemet är att många skulle hävda att om detta påstående är sant – vilket det givetvis är – så är det alltid sant, och inte bara sant för oss. Då gör man bruk av den rätt plausibla teori enligt vilken alla sanna påståenden är sanna i alla tider. Det skulle vara ett fall av det så kallade genetiska felslutet att blanda ihop ett påståendes sanningsvärde med dess yttrandekontext eller tillkomstförhållanden. Att Walter Benjamin föll offer för fascism är inte bara sant för 1900-talet, eller enbart för tyskar, judar, marxister eller kabbalister.

Det är ett misstag att tro att det här med att historisera är något i och för sig radikalt – ett misstag som jag menar att Jameson gör sig skyldig till, och som förvisso är vanligt inom den kulturella vänstern. Att historisera är absolut inte ett *i sig* radikalt grepp. Tvärtom har mycket historiskt tänkande, från Edmund Burke till Michael Oakshot och Hans Georg Gadamer (och här skulle nog några lägga till Martin Heidegger), varit fast förskansat på den politiska högerns planhalva. Historiskt sett har historismen – med sitt insisterande på att de så kallade abstrakta och eviga rättigheterna måste konfronteras med den konkreta, organiska och spontana historieutvecklingen – varit högerns svarstöt på vänsterns rationalism. Historien bär på en intuitiv visdom, en visdom om vilken de dogmatiska jakobinerna och de anemiska bolsjevikerna inte vet ett dyft. Ur detta perspektiv är historien i sin oreducerbara partikularism ett alternativ till teorins livlösa generaliseringar. För Edmund Burke betyder »rätt« helt enkelt det som under lång tid har etablerats. Historia, sedvänja och tradition är *i sig* argument, grund eller logisk förklaring. I sin levande komplexitet gör historien motstånd mot vänsterns andefattiga planritningar.

Under alla omständigheter bygger antagandet om det radikala i själva återförandet av fenomenen – t.ex. litterära texter – till deras historiska kontext på vanföreställningen att alla vänsterns antagonister är inregistrerade formalister som insisterar på att undersöka sådana

texter i upphöjd isolering. Och detta är en farlig karikatyr. Visst finns det några fackanslutna formalister, men de lurar mest i grottor i stans utkanter; de är alldeles för blyga för att komma fram och möta oss andra, de odlar skägg för att dölja sin identitet, och så vidare. Jag tror alltså att kampen för historisk kontextualisering redan är vunnen, men därmed finner sig vänstern ofta nog dela rum med högern. Det kan inte vara detta som politiskt skiljer de båda lägren åt. Grälet mellan den litterära vänstern och högern handlar inte i första hand om huruvida man skall läsa historiskt, utan om hur man läser själva historien. Det är, grovt uttryckt, en debatt mellan 1. de pragmatister och postmodernister som menar att entiteten historia över huvud taget inte finns, 2. de som likt Hegel menar att historien, trots några inskott av fasa och olycka, är en serie av framsteg, 3. de som håller med Schopenhauer om att den har varit en lång och avskyvärd mardröm, och 4. de som i stil med marxisterna tror att den är båda delarna, på samma gång. (Marxismens kritiker menar att detta är motsägelsefullt; marxisterna kallar det dialektik.) Marxister framhåller att moderniteten och upplysningen har varit en betagande emancipationssaga (feminism, demokrati, socialism, antikolonialism o.s.v.) och ett kväde om blod, förtryck och elände – och de menar dessutom att dessa båda berättelser är två sidor av samma mynt, lika tätt sammanvävda som fram- och baksidan av ett papper.

Enligt marxismen är emellertid dessa två sidor inte alls jämnt balanserade. Balansen lämnas här till liberalerna, och måttfullheten till engelsmännen. (Om vi engelsmän en dag skulle börja köra på höger sida av vägen, så kommer vi att göra det gradvis...) Den negativa berättelsen har, i varje fall hittills, med råge vägt tyngre än den positiva, så till den grad att vi faktiskt med Schopenhauer kan fråga oss om det inte hade varit bättre för den stora majoriteten av män och kvinnor som levt på den här planeten att aldrig ha fötts. Vem som helst som har läst *Pelican History of the World* håller säkert med om det.

Det är verkligen ingen rolig läsning. Under de ungefär tvåhundra första sidorna händer nästan ingenting, och karaktärerna är blott skuggor av trovärdiga mänskliga varelser av kött och blod. Sedan, i vad som känns som ett desperat försök att hålla kvar läsarens slocknande intresse, eldar författaren på genom att drömma ihop scenarier av ett förbluffande osannolikt slag. En snickares son får halva världen att tro att han är odödlig. En obetydlig bandit från Korsika erövrar en stor del av jordklotet, medan en paranoid georgisk bonde slaktar miljoner av sitt eget folk. I total avsaknad av en narrativ huvudlinje upplöses sedan texten (runt sidan 400) i sina beståndsdelar och blir en surrealistisk röra av händelser, en röra i vilken var och en av de osannolika delberättelserna ger upphov till episoder som är ännu mer otroliga. Ändå känns författarens fantasi dödligt begränsad: nästan alla hans franska karaktärer heter Louis. Han visar sig helt oförmögen att på ett övertygande vis dramatisera människorna från de lägre samhällsskikten, som inte verkar göra annat än att slita ont och svälta. Här och där dyker enstaka och tunt porträtterade kvinnliga karaktärer upp, men sällan i de mer centrala narrativa segmenten. I de allra sista kapitlen kastas så alla förespeglingar om realism fräckt över bord: krig, folkmord, svält och revolution dyker upp med tröttsam förutsägbarhet, och även om berättelsen lämnas ofullbordad så är det inte svårt att själv tänka ut ett passande slut. Vad som däremot *är* svårt är att hitta någon mening i denna saliga röra av grällt sensationsmakeri – om nu inte alltihop är tänkt att vara på något vis symboliskt.

Därmed vill jag påstå att även om Hegel kanske sitter inne med en del av sanningen, så finns mer av den hos Schopenhauer – denne den kanske dystraste filosofen av dem alla, så dystert att han är oavsiktligt lustig (av någon underlig anledning är en aldrig sviktande dystert komisk). Detta att historien så här långt har varit mest humbug, som Henry Ford klokt anmärkte, är vad Marx syftar på när han kallar allt som hittills hänt »för-historia«. I Marx

ögon är berättelsen fram till nu, denna långa rad av variationer på vissa underliggande exploateringsmönster, inte ens värd att rubriceras som historia. Endast uppbrottet från för-historien är en verkligt historisk händelse, bara så kan historien få luft under vingarna – och ingen kan säga vad som därmed skulle ske, eftersom vi i de nutida formerna av förtryck inte kan utläsa den framtida frihetens former. Därav Marx berömda anti-utopism, hans judiska vägran att förse oss med högtidliga framtidsbilder. Den enda bilden av framtiden är, menar han, det nutida tillkortakommandet. Grundlös utopism väcker lönlös åtrå och får oss följaktligen att bli sjuka av begär, det vill säga det som Freud kallar neuros. Den verkliga politiska skiljegränsen går mellan de som tror att det som vi har nu är så bra det kan vara, och de som menar att det är riktigt dåligt, men i mångt och mycket går att förbättra.

En förändring av historien kan emellertid bara ske med hjälp av de få stackars besudlade verktyg som historien själv har försett oss med. Ändå är just det faktum att det varit så dåligt det som ger oss själva motivet till denna förändring. Det är, som Walter Benjamin skarp-sinnigt anmärkte, inte drömmarna om befriade barnbarn som får män och kvinnor att revoltera, utan minnena av förslavade förfäder. Därför rör sig Benjamins berömda »historiens ängel« baklänges in i framtiden, med sin skräckslagna och tårfyllda blick fäst på den växande sophög som är det förflyttna. Detta är givetvis inte alls någon ortodox marxistisk bild, då ju marxismen ser framtiden som något i nuet immanent, dunkelt antydd i form av de politiska krafter som har potential att låsa upp nuet och frigöra en önskvärd framtid – en form av dekonstruktion, i ordets exakta bemärkelse. (Vi bör inte glömma bort att Jacques Derrida hela tiden betraktade dekonstruktionen som en primärt politisk snarare än textuell affär.) Men till bilden hör att Benjamin skrev dessa rader när fascismen var segerrik, och att han som messiansk jude uppfattade den sekulära historien i sig som helt och hållet bankrutt – den var, så att säga,

bara en tom scen, på vilken Messias när som helst kunde göra dramatisk entré.

Benjamins diktum i de historiefilosofiska teserna, att det inte finns något kulturellt dokument som inte samtidigt är ett vittnesbörd om barbari, är kanske den mest överciterade av alla slogans inom den kulturella vänstern. Den fångar emellertid det jag ovan anmärkt om klasshistorien som på samma gång en triumf och en katastrof. (Triumf eftersom vi inte får glömma att Marx aldrig upphör att prisas bourgeoisin som historiens hittills mest revolutionära kraft: ett värdefullt arvegods utan vilket socialismen helt säkert skulle förstenas till stalinism.) Men Benjamins anmärkning syftar också till att vederlägga idén om att barbari och civilisation är sekventiella snarare än samtida, en idé som hör hemma i just den progressivistiska eller evolutionistiska historieuppfattning som han tog strid emot. Kultur är, som Freud visste, visserligen något som slits loss ur och frigörs från det barbariska, men är också själv ett uttryck för ett barbari (ett grundläggande våld och herravälde) som är och förblir civilisationens följeslagare i det att det hela tiden skyfflas under mattan, som baksidan i förhållande till dess framsida, som tystnaden på vilken dess vältalighet bygger, som de strukturella uteslutningar som bildar förutsättningen för dess existens. Litteraturvetenskapens uppgift är alltså att 'röntga' kulturella dokument för att uppdaga de spår av barbari som konstituerar dem – vilket givetvis inte innebär att man förnekar att det verkligen är fråga om kulturella dokument. Bara genom att på detta vis läsa dem mothårs kan vi se dem som det de faktiskt är. Och detta läsande handlar inte om att helt enkelt återföra dokumenten till sina historiska kontexter (vilket aldrig är enkelt, inte minst på grund av att det alltid finns en lång rad möjliga sådana kontexter att välja bland, och ett stort antal möjliga kriterier för själva väljandet). Det handlar snarare om att söka av de kostbara kulturprodukterna med fokus på den berättelse om nöd, konflikt, dominans och berövande som är

en del av deras uppkomst, en berättelse som Benjamin benämner »tradition«, med betydelsen de avhystas eller berövades historia, som han ställer i kontrast till segrarnas historia.

I sin avhandling om romantiken för Benjamin fram den spännande uppfattningen att det förflutna går att, i någon mening, ändra. Det förhåller sig inte så att det förflutna är fixerat, medan nuet och framtiden är fria. Nej, snarare är det förflutna självt i ständig rörelse, eftersom nuet och framtiden skriver om och kastar ett helt nytt ljus över det. Vi vet mycket mer om den franska revolutionen än vad jakobinerna gjorde, närmare bestämt vad den ledde till ungefär ett århundrade efteråt. Om de döda ska kunna återlösas, så kan det bara ske genom våra egna, nutida politiska handlingar, som genom att förverkliga den kamp för rättvisa de förlorade kanske kan lyckas med att återvinna den, den här gången som komedi istället för tragedi. Det är upp till oss att se till att de döda frigör ny mening, precis som det är upp till oss att retrospektivt skriva om dessa dödas berättelse. Detta har även tillämpning på frågor om litteratur. Enligt Benjamin rymmer litterära verk från det förflutna hemliga betydelser som, beroende på de aktuella historiska omständigheterna, kan vara möjliga att frigöra och realisera i efterhand. Ur det perspektivet finns, precis som i de dödas mening, en stor mängd möjliga framtider i textens mening. Litterära verk har alltså en långsam antändningstid, på så vis att vissa tolkningar av dem kan uppstå först när den historiska situationen är mogen. Ta till exempel en av de största (och klart längsta) av alla våra engelska romaner, Samuel Richardsons *Clarissa*, denna tragiska berättelse om en kvinna som våldtas och drivs till självmord. Efter att under större delen av 1800-talet ha varit helt oläsbar, blev romanen i och med den moderna kvinnorörelsens uppkomst återigen läsbar, och ett stort antal helt nya betydelser frigjordes. En aktuell tidpunkt kunde, så att säga, sänka sig ner i och återlösa en förfluten situation, få den att leva på sätt den själv aldrig kunnat förutse, skriva in

den i en historia som den själv inte kunde vara medveten om, så att var och en av de historiska tidpunkterna kunde se sitt eget ansikte speglat i den andras i det som Benjamin kallar en »konstellation« eller en »dialektisk bild«. Så vem vet vilken sorts, för oss mer eller mindre oigenkännlig, Ibsen eller Strindberg som framtiden kan komma att producera? Men å andra sidan kan det också bli så att dessa vitala betydelser oväckta slumrar vidare i verken, på grund av att de historiska villkoren inte är de rätta.

I Benjamins ögon kan alltså nuet retroaktivt förändra det förflutna, vilket bland annat innebär att tolkningsprocessen inte har något slut. Vi kan aldrig åstadkomma en översikt av ett litterärt verk, eftersom det inte står stilla tillräckligt länge. Hos judarna Benjamin och Adorno är totaliteten reserverad för Gud, som är den ende som kan göra den sönderslagna historien hel. Den litterära meningen är oavslutad på grund av att historien är oavslutad – men detta beror just på att mening är historiskt *bunden*, och har alltså ingenting med någon sorts vulgär-poststrukturalistisk låt-gå-ism att göra. Den litteraturvetenskapliga verksamheten är i viss mening en del av verket självt: den spelar på sätt och vis en roll i eller bidrar till produktionen av verket, eftersom den är en oupphörlig suppleringsprocess som sätter fram verket i sig som till sin natur ofullbordat, som något som alltid och konstitutivt är i behov av komplettering. Och detsamma gäller för den större text vi kallar historia: vi är arvingar till ett förflutet som alltid är oavslutad, provisoriskt, instabilt; som befinner sig i väntan på våra retrospektiva ingripanden. Det upplyftande med att tolkningsprocessen inte har något slut är att vi litteraturvetare aldrig kommer att bli arbetslösa. Det sorgliga är att vi heller aldrig riktigt kommer att veta vad det är vi talar om, eftersom framtiden kan komma att producera en version av verket som ogiltigförklarar eller avvisar de versioner vi själva framställer.

Översättning från engelskan av Christer Ekholm

BOKSTAVENS INSTANS I HISTORIEN: FÖR EN MATERIELL LITTERATURHISTORIA

av Thomas Götselius

*This is not history. This is precisely
the opposite of history.*
/Don DeLillo, *The Names*

Vi simmar i ett hav av böcker. Trots det – eller just därför – har man ständigt försökt inrätta en ordning för den speciella sorts böcker vi kallar litteratur. Alla verk skrivna av en viss författare på ett bord, alla verk i en speciell genre på ett annat, alla texter från samma tillkomsttid på ett tredje. Eller: alla verklighetsframställande verk i den västerländska litteraturen på en hylla, alla dikter som främmandegör språket på en annan, alla »vansinniga« texter på en tredje – möjligheterna tycks outtömliga. Vad som förenar dessa vitt skilda indelningsförsök är i sista hand bara ambitionen att överleva simturen: att avvärja bokhavets makt och hot, att bemästra litteraturens slumpmässighet, att avvärja den stora risk, den stora fara som hotar vår värld från fiktionen. Det är talande att den förste kände innehavaren av ett bibliotek, Aristoteles, också är upphovsman till det tidigaste kända försöket att kategorisera litteraturen i sin *Poetik*.

Av alla försök att ordna litteraturen har det som utgår från tidsfaktorn – och som därför kallas litteraturhistoria – varit ett av de slagkraftigaste. Så självklar är sedan länge föreställningen att litteraturen har en historia, att man gärna glömmet att litteraturhistorien själv har en historia. Under 16- och 1700-talet var det inte ovanligt att man katalogiserade uppgifter om äldre tiders författare och verk. Det vetande som då hopades var emellertid mer antikvariskt än historiskt. Det är först mot 1700-talets slut

som de första försöken att på allvar historisera litteraturen dyker upp. Hippolyte Taines inledning i sin inflytelserika *Histoire de la littérature anglaise* (1864) gör detta tydligt: »Historien som vetenskap har förändrats sedan hundra år i Tyskland, sedan sextio år i Frankrike, och denna förändring har ägt rum genom studiet av ländernas litteraturer.« Taine daterar således litteraturhistoriens uppkomst som forskningsfält till en tidpunkt då nedärvda begrepp för tradition och förvandling genomgick en storskalig semantisk förvandling. Begreppshistorikern Reinhart Koselleck har visat att termen »historia«, som fram till denna tidpunkt företrädesvis använts i flertal (som i ätternas, institutionernas eller upptäcksresornas respektive »historier«), nu fick sin moderna funktion som kollektivt ental. Termen började referera till en övergripande process som skänkte sammanhang och innebörd åt en mängd separata förändringsmönster. Ett av dessa mönster är det vi sedan denna tid kallar (skön)litteratur, vars historia således är jämgammal med det moderna historiebegräppets historia.

Historiens uppkomst innebar, som Taine antyder, att tidsfaktorn kom att bli den ledande ordningsprincipen på litteraturens fält. Litteraturhistorien är inte bara en ordning bland andra, den är den övergripande ordning som resterande litterära indelningsmekanismer (som exempelvis generer) sorterar under. Vilket bland annat bevisas av att grundboken i disciplinen litteraturvetenskap ännu idag är en historiebok. Att litteraturhistorien kom att få detta företräde hänger samman med att tidsindelningen erbjöd vissa fördelar jämfört med äldre indelningsprin-

ciper. I det tidigmoderna ämnesvisa ordnandet av böckerna hotades äldre ämnesområden att raderas ut när nya dök upp. Inte så i litteraturhistorien, vars ordnande mekanism omvänt var avpassad för att hårbärgera en ständigt – och i och med 1800-talets ångtryckpressar närmast exponentiellt – ökande datamängd.

Ingen(ting) undgår med andra ord litteraturhistorien. Men trots att litteraturhistorien alltjämt definierar disciplinen förefaller dess glansdagar vara över. 1960-talets svenska namnbyte från »Litteraturhistoria med poetik« till »Litteraturvetenskap« bär vittnesbörd om detta. Det gör även utövarnas självbild. Forskare inom disciplinen historia har inga problem med att presentera sig som »medeltidshistoriker«, »stadshistoriker« eller »idrottshistoriker«, medan litteraturvetarna, vilka alltid är redo att bejaka det historiska perspektivets värde, ogärna presenterar sig som »litteraturhistoriker«.

Det ligger nära till hands att förklara vår sentida ambivalens inför historien med den interna vetenskapliga utveckling ämnet genomgått. Med start i mellankrigstidens nykritik har den historiska förståelseformens företräde gång på gång utmanats av olika formalistiska betraktelsesätt, som inte bara kapat banden mellan litteraturen och historien utan också de mellan litteraturen och den litterära texten. I stället för den historiestyrda fjärrläsningen har vi fått den teoristyrda närläsningen. Samma förändring kan emellertid förklaras av mindre glansfulla faktorer än vetenskapens inre utveckling. Som den danske litteraturvetaren Hans Hauge har påpekat sammanfaller nykritikens genombrott med universitetsstudiets förvandling under 1900-talet. Så länge det handlade om att undervisa en elit kunde professorn och hans disciplinar fördjupa sig i, säg, Shakespeares »small Latine & lesse Greeke«, djupt nedsjunkna i tjänsterummets öronlappsfätöljer. Men när uppgiften i stället bestod i att undervisa det nya massuniversitetets stora student-skaror blev det omfattande vetande som det

historiska betraktelsesättet krävde ett pedagogiskt problem. Närläsningen av den ensamma texten löste det. Den krävde varken språkliga eller historiska eller litterära förkunskaper, varför det också blev möjligt att examinera så många fler studenter.

Hauges hypotes är lika tänkvärd som den är maliciös. Men frågan är om inte litteraturhistoriens samtida problem ytterst kan spåras tillbaka till litteraturhistorien själv som begreppslig konstruktion. Låt oss återvända till grundfrågorna: Vad är litteraturhistoria? Vad innebär det att tänka litteraturhistoriskt? Vilka antaganden vilar litteraturhistorien på?

Så länge *historia literaria* utgjorde den begreppsliga ramen för tänkandet om litteraturen handlade detta om att se litterära texter som exponenter för eviga värden. Med uppkomsten av den diskurs vi kallar litteraturhistoria kom det i stället att handla om att se texten som *ett uttryck för sin tid*. Alltsedan Friedrich Schlegels uttolkning av den grekiska litteraturen – för att vara historiskt exakt – ter sig varje enskild text betingad av den epok den tillkommit i. För litteraturhistorien framstår den enskilda texten närmare bestämt som ett illustrativt utfall av en kraft, en tendens eller norm såsom tidsandan, folksjelen eller ett estetiskt ideal. Alltsedan Hegels konstfilosofi ter sig epoker emellertid omvänt betingade av de stora texter som gör dem tillgängliga för oss. En tids eller epoks ande återfanns enligt filosofen i dess diktning. När Hegel citerar Herodotos diktum att grekerna har Homeros och Hesiodos att tacka för sina gudar upphör litteraturens historiska gestalter att bara vara uttryck för en given epok, de betingar snarare själva den epok under vars betingelse de står. När historia på ett tvetydigt sätt kommer att omfatta såväl det skedda som det berättade, kulminerar denna tvetydighet i en litteraturhistoria vilken alltid samtidigt kan läsa sina objekt som en epoks berättelser och som händelser i samma epok. Alltsedan 1800 ter sig historien och litteraturen så intimt sammanvävda att historiska data

först framträdde i litterära verk, vilka dock själva var historiska data.

Denna märkvärdiga paradox, som blir synlig vid roten för det vi sedan 200 år kallar litteraturhistoria, hemsöker ännu litteraturundervisningen: texter görs till objekt för en litteraturhistoria vars samtida produkt och orsak de antas vara. Stagnelius texter är typiska uttryck för romantiken, vilken emellertid bara låter sig upprättas på grundval av Stagnelius (med fle-ras) texter. Paradoxen genererar också en litteraturhistorisk forskning som ger sig själv i uppgift att besvara sådana frågor som om en viss text av Almqvist är romantisk eller realistisk, om modernismen kom till Sverige med Ola Hansson eller Pär Lagerkvist eller om Tomas Tranströmers poesi är surrealistisk.

Men så ser väl den historiska forskningen i ämnet numera sällan ut? Det är sant, och ett skäl till detta är förstås att sådana frågeställningar inte är produktiva utgångspunkter för historisk forskning. *Litteraturforskningen* (men inte litteraturundervisningen) har försökt uppdatera sig som historisk disciplin genom att eliminera det historiefilosofiska antagande som litteraturhistorien vilade på.

Det betyder inte att vi upphört att uppfatta litteraturen som en produkt av sin tid. Det är bara det att denna »tid« numera sällan begreppsliiggörs i den litteraturhistoriska diskursens kategorier. Så har vi exempelvis fått en feministisk litteraturhistorisk forskning där de litteraturhistoriska epokerna ersatts av ett antal sekvenser i könets historia. På samma sätt har vi fått en historisk forskning där litteraturens relation till det synliga diskuteras, och där de litteraturhistoriska kategorierna ersatts av olika faser i visualitetens historia. Vi har även fått en intermedial litteraturhistorisk forskning där de litteraturhistoriska kategorierna ersatts av mediala brytpunkter – och så vidare.

Gemensamt för alla dessa studier är att de samtidigt kan rubriceras som undersökningar inom andra fält än litteraturhistoriens. Vad är de om inte studier inom ämnen som genushis-

toria, visuella studier eller mediehistoria? Vad vi har fått, genom uppgörelsen med den traditionella litteraturhistorien, är i själva verket en litteraturhistorisk forskning utan litteraturhistoria.

Uppgörelsen var förmodligen oundviklig. Men frågan är om litteraturvetenskapen verkligen måste ge upp tanken på en specifik *litteraturhistoria*? Finns det tvärtom inte något att vinna på att insistera på en sådan, om än begreppsliiggjord på annat sätt än den nedärvda?

Varje dikt är daterbar, skriver Paul Celan. Utmärkande för traditionellt litteraturhistoriska arbeten är att de daterar dikten utifrån dess mening. Men i stället för att identifiera det historiskt daterbara i litteraturen med texternas betydelse, vilka som vi sett samtidigt tänks återge och utlösa historiska händelser, kan man begreppsliiggöra dessa betydelse som variabler av en annan typ av daterbara händelser, nämligen de materiella innovationer – praktiker, tekniker, medier – förutom vilka ingen litteratur kan existera. En sådan materiell litteraturhistoria blir bokstavligen en *bokstavlig* litteraturhistoria: en *historia litterae* – en historia om hur bokstaven eller skriften konstruerats och ordnats genom historien.

I förhållande till litteraturhistorien som vi känner den erbjuder den materiella litteraturhistorien vissa fördelar. För det första tillhandahåller den ett positivt vetande. I stället för att frambära ännu en historisk tolkning av ännu en roman identifierar den faktiska möjlighetsvillkor för det säg- och skrivbara vid olika tidpunkter, det vill säga de positiva villkor under vilka all litteratur formas. Det betyder inte att den måste försaka textanalysen, som förblir ett viktigt instrument i varje undersökning som vill studera hur historien har märkt litteraturen. För det andra frambringar den ett alternativt vetande. I stället för att rekapitulera redan kända litteraturhistoriska datum historiserar den materiella litteraturhistorien sådant som den traditionella litteraturhistorien håller för både historie- och betydelseöst. Hit hör skriftens

materiella former och det egenartade maskineri av praktiker som bestämmer villkoren för dess cirkulation. Hit hör även kategorier som »författaren« respektive »läsaren«, som inte kan ses som allmängiltiga begrepp utan måste förstås som historiska funktioner av samma cirkulation. Ytterst reser den materiella litteraturhistorien frågan vilken makt människorna måste underkasta sig för att som subjekt kunna träda i

kontakt med litteraturen – där och då såväl som här och nu.

I denna mening är den materiella litteraturhistorien, med Michel Foucaults term, en *mot-historia*. Den historiserar inte för att tradera, men inte heller för att ta avstånd från traditionen, utan för att främmandegöra det märkvärdiga ting vi kallar litteratur och därmed synliggöra dess grepp om våra liv.

LITTERATURHISTORISK FORSKNING SOM PRODUKTIV PARADOX

av Åsa Arping

VAD GÖR VI NÄR VI skriver historia inom ämnet litteraturvetenskap? Eller, för att raskt lämna en deskriptiv nivå för en normativ: Vad *bör* vi göra? Jag tror att det i grund och botten handlar om ett slags översättningsarbete. Gårdagen måste göras begriplig för att bli samtidsrelevant. Och för att betyda något, i dag såväl som i morgon, behöver även samtiden *historiseras*.

Men vad betyder egentligen det? Hur ska detta översättningsarbete gå till, vart ska det leda, vilka resultat kan det ge? Här krävs, menar jag, ett stort mått av ödmjukhet, men också vissa anspråk. På samma sätt som en skönlitterär översättning aldrig blir fulländad genom att söka exakta överensstämmelser ord för ord, kan inte heller en litteraturhistorisk undersökning nöja sig med att endast vidareföra så kallade fakta. Däremot kan den, i likhet med en god översättning, skapa nya betydelser, bli *en tolkning i egen rätt*.

Detta innebär alls inte relativism, tvärtom ska den litteraturhistoriska framställningen drivas av problemformuleringar och argument. Historiska sakuppgifter spelar visserligen en väsentlig roll, men de kan aldrig stå ensamma och oemotsagda på scenen. De behöver organiseras, sättas i spel, utmanas – och det är forskaren som står för såväl manus som regi!

Jag tror mig kunna påstå att det litteraturhistoriska forskningsarbetet åtminstone i de flesta fall innehåller två huvudmoment. Å ena sidan det empiriska »faktainsamlandet«: arkivstudierna, källundersökningarna – och, å andra sidan, »konceptualiseringen«: den teoretiskt grundade vinklingen av materialet, organiseringen av stoffet, formgivningen av de »berät-

telser« vi vill förmedla. Båda delar är lika viktiga, tätt sammantvinnade, ömsesidigt beroende. Ändå tenderar vi att förtiga den andra, kreativa, »konstruerande« sidan av vårt vetenskapande. Därmed riskerar vi att framstå som teoretiskt naiva eller diffusa, därtill ofta som rätt tråkiga.

Men det behöver inte vara så! Jag tror att litteraturvetare har en särskild kompetens när det gäller att vara närsynta och långsiktiga samtidigt. Vi är specialiserade generalister som ofta grundforskar och tillämpar på samma gång. Vi driver stora projekt från idéstadium till slutprodukt. Vi när ett tvärvetenskapligt teoretiskt intresse. Kanske är det bredden som gör oss så ängsliga, får oss att vackla i vår identitet, särskilt när det blåser snålt.

Inom litteraturvetenskapen finns, som inom alla discipliner, inbyggda slitningar, intressekonflikter och maktkamper. De tar sig olika uttryck och manifesteras inte minst i de ständigt återkommande diskussionerna kring ämnets »kris«. Ska vi bredda eller snäva in? Ska vi vara ett i huvudsak historiskt eller ett estetiskt eller kanske ett teoretiskt ämne?

Historiens roll i litteraturvetenskapen har hittills aldrig utmanats på allvar, men kanske är den i praktiken mer hotad än någonsin. Det är onekligen paradoxalt att grundkurserna i litteraturvetenskap är så historiskt inriktade till sitt upplägg, men så lite till sitt verkliga innehåll! Studenterna läser i rasande fart text på text, från Sapfo till Sonnevi. Men vilka redskap får de med sig? I vilken mån får de till exempel diskutera den grundläggande, och starkt teoretiskt såväl som politiskt färgade frågan om vad det egentligen innebär att syssla med litteraturhistoria?

Vill vi ägna oss åt historiska studier ska det också märkas. Vilka författarskap studenterna tar del av betraktar jag i sammanhanget som underordnat, vi pratar alldeles för mycket om *vad* som ska läsas, och alldeles för lite om *hur*. Här har varje institution stora möjligheter till profilering. Vår uppgift är inte att skapa eller upprätthålla kanon eller lära studenter och blivande forskare vad som är »god« litteratur. Det de behöver är tillgång till redskap för att själva kunna ta sig vidare. Det här blir alltmer märkbart nu när vi har gått in i Bolognasystemets tredelade utbildningsstruktur, med en avancerad nivå som innebär en hel del självstudier och individuellt fördjupningsarbete. För att klara det ansvaret behöver studenterna förberedas för och skolas i forskningsmetodik. De behöver skrivträning. De behöver kunna granska och handska med källor och diskutera dessa utifrån relevant teori. Här finns stora möjligheter att samordna resurser över de humanistiska ämnesgränserna, över de historiskt inriktade disciplinerna, de estetiska, språken. Och så förstås, särskilda, riktade resurser i den egna ämnesfördjupningen.

Även på forskningsfronten tappar litteraturhistorikerna mark. Högskolereformen 1998 satte en effektiv spärr för avhandlingsprojekt grundade på omfattande källstudier. Svensk litteraturhistorisk forskning präglas dessutom av en självtillräcklighet som den yngre generationen forskare kan finna mossig. Vi diskuterar alldeles för sällan våra utgångspunkter, trots att här finns spännande skiljelinjer. En inte så ofta uttalad men betydande sådan går, vill jag hävda, mellan »empiri« och »teori«, eller snarare kring de föreställningar vi har om dessa företeelser och hur de förhåller sig till varandra. Till stora stycken är den här klyftan naturligtvis en chimär. De finns ingen forskning utan teoretiska implikationer, och ingen teori kan heller skapas utan kontakt med grundläggande empiri. Det finns förvisso de som forskar om äldre litteratur med stark teoretisk förankring, och även sådana som ägnar sig åt nyare littera-

tur där de teoretiska utgångspunkterna förblir mer eller mindre outtalade. Ändå florerar fortfarande en föreställning om det litteraturhistoriska studiet som en i grund och botten teorilös, materialstyrd verksamhet, som alltså bygger på »fakta«. Medan teori snarare betraktas som något ahistoriskt och fristående som »appliceras«, läggs ovanpå. Med andra ord: litteraturhistorien som essens, teorin som konstruktion.

Jag tror de flesta håller med om att den här dikotomin är både onödigt och felaktigt. Ändå sitter den ofta djupt i forskarnas egen självförståelse. Faktum är att den kan anas över hela HS-linjen, till och med i strategidokumentet, som här i *Samhällen och kulturer i förändring. Ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskaps underlag till Vetenskapsrådets forskningsstrategi 2009–2012* (2007): »Forskningsrön som kan svara mot aktuella behov har som absolut förutsättning både grundläggande empirisk forskning och långsiktig teori- och metodutveckling«. (s. 6)* Det är i och för sig inte svårt att skriva under på en sådan deklARATION. Ändå är det intressant hur empiri och teori till och med i en allmänt hållen formulering som denna så tydligt betraktas som två visserligen viktiga, men i väsentlig mening *åtskilda* verksamheter.

På Litteraturvetenskapliga institutionen i Göteborg, dit jag själv är knuten, sitter Kurt Aspelins gärning på många sätt fortfarande i väggarna. Särskilt i *Textens dimensioner* (1975) gick han hårt åt den »positivistiska« litteraturforskning som han menade var både teorilös och ointresserad av metodfrågor. Aspelin är ofta ihågkommen som introduktör av all möjlig litteraturteori, förutom marxistisk även strukturalistisk, semiotisk och hermeneutisk. Men han var i lika hög grad litteraturhistoriker, med gedigna studier framför allt om C. J. L. Almqvist

---

* Dokumentet kan beställas från VR eller laddas ner på adressen: <http://www.vr.se/download/18.61c03dad1180e26cb878000459/Strategi+HS+2007.pdf>

och om svensk 1830-talskritik. Den dubbla hemvisten märks i *Textens dimensioner*, i sentenser som gör Aspelin förbluffande aktuell: »Vital forskning har teori och praktik i balans. Där föregår det ett fortlöpande ömsesidigt utbyte mellan teoretiskt klargörande och modellskapande å ena sidan, å andra sidan ett konkret arbete som tillför kunskap om ständigt nya sektorer av verkligheten.« (s. 31)

Det är *balansen* och det *fortlöpande, ömsesidiga utbytet* jag fastnar för. Aspelin lyfter fram en tydlig dialektik som alldeles för sällan syns eller diskuteras i dag. Numer dyker ju den underliggande klyftan mellan empiri och teori framför allt upp i det tal om »teoritrötthet«, som med jämna mellanrum återkommer i debatten. Men varken importen eller produktionen av teori inom svensk litteraturvetenskap är eller har varit av sådan omfattning att en sådan ens vore befogad. Därför tror jag heller inte på någon »historisk vändning« eller något tillstånd »after theory« i en svensk kontext.

Den svenska litteraturhistorieforskningen ingår snarare i ett ytterst trögörsligt system, där en av de stora utmaningarna fortfarande

handlar om att försöka regruppera sig efter en postmodernistisk chockverkan. För även efter dess landvinningar kvarstår ju de politiska realiteterna. Under senare decennier är det främst kvinno- och genusforskarna som envist fortsatt att försöka navigera mellan erfarenheter och diskurser, kontexter och texter, aktörer och strukturer, praktik och teori, »verklighet« och »konstruktion«. Det är också här, på det breda genusfältet, som empirisk forskning och teoriproduktion växer snabbast. Och det är här forskarna varit tydligast med att redovisa sina (politiska och teoretiska) utgångspunkter. Det handlar inte bara om hederlighet, utan lika mycket om att öppna för fortsatt dialog – vilket visat sig generera nya frågor, ny forskning.

Varje tid har sina agendor, sina redskap och sina blindade fläckar. Litteraturhistorien är som ett pussel vi ständigt måste återvända till och försöka lägga på nytt, även om vi vet att det aldrig kan bli färdigt. Nya bitar kommer ständigt till, liksom nya sätt att föra dem samman. Det är dags att anamma det produktiva i den paradoxen.

LITTERATURHISTORIESKRIVNING OCH DET NATIONELLAS FÖRÄNDRINGAR

Av Anne Heith

INTRESSET FÖR RELATIONER mellan historia och litteraturvetenskap kan kopplas såväl till debatten om en identitetskris inom disciplinen som till förändringar av den litteraturhistoriografiska genren. En problematiserande granskning av det litteraturvetenskapliga umgänget med historien präglar aktuella arbeten som *Rethinking Literary History* (2002) samt *History of the Literary Cultures of East-Central Europe* (2004). I båda betonas vikten av att kritiskt granska och vitalisera den litteraturhistoriografiska genren utifrån nya teoretiska perspektiv och förändringar i den verklighet som litteraturhistorieskrivningen förhåller sig till. Det nationellas förändringar framhävs som en viktig utgångspunkt för förnyelse. Symptomatiskt nog tar båda bidragen spjörn mot nationella litteraturhistoriografiska traditioner som medverkat till skapandet av nationella identiteter.

I *Rethinking Literary History* betonas vikten av att knyta litteraturhistorieskrivningen till ekonomiska, politiska samt breda kulturella och samhälleliga perspektiv så att frågor relaterade till etnicitet och genus synliggörs. Redaktörerna Linda Hutcheon och Mario J. Valdés framhäver särskilt betydelsen av att ideologiska aspekter i produktion och reception av litteraturhistoriografi medvetandegörs och blir synliga. Hutcheon tillhandahåller en kritisk granskning av en dominerande nationell modell för litteraturhistorieskrivning, en modell som inte synliggör den etniska och språkliga mångfald som finns i en globaliserad värld, vars demografiska karta förändrats radikalt på grund av migration. Även *History of the Literary Cultures of East-Central Europe* är kritisk mot den litteraturhistoriogra-

fiska traditionen. Redaktörerna Marcel Cornis-Pope och John Neubauer understryker att de önskar omdefiniera de litterära traditionerna genom att tona ned myter om det nationella. Likaså vill de belysa analogier och kontaktytor respektive hybriditet och marginella företeelser som ignorerats eller medvetet valts bort i traditionella nationella litteraturhistorier.

I det litteraturhistoriografiska arbetet ingår tillämpning av selektionsprinciper, t.ex. genom val av vilka faktorer som ska belysas. Bland de underliggande principer som styr arbetet finns även ställningstaganden beträffande vilken tematisk ram historien om den nationella litteraturen ska passas in i samt överväganden om framställningens ideologiska funktion. I universitetsämnet litteraturvetenskaps historia finns band mellan skapandet av ett paradigm för nationell litteraturhistoriografi, etableringen av litteraturhistoria som akademisk disciplin samt de politiska och sociala omvälvningar som utgör en fond för 1800-talets nationsbyggande. Som framkommer av *Rethinking Literary History* och *History of the Literary Cultures of East-Central Europe* är dels en kritisk granskning av tidigare århundradens fokus på föreställningar om nationell särart, och dels en önskan om belysningar av litteraturhistoriografins samspel med politiska, sociala och ideologiska strömningar i tiden, inslag i den pågående förnyelsen.

I de anförda verken återspeglas teoretiska nyorienteringar och omvärldsförändringar som bäddat för kritisk granskning av litteraturhistorieskrivning. Dessvärre saknas till stor del i den svenska debatten det metaperspektiv och

den medvetenhet om litteraturhistoriografi som en genre, med en historia och specifika genrekonventioner, som återfinns i den internationella diskussionen. I och för sig har den feministiska och marxistiska kritiken bidragit till en ökad teoretisk medvetenhet om litteraturhistoriografins institutionella ramar och kulturella kontexter. Men trots allt är det påfallande att de handböcker i svensk litteraturhistoria som används på svenska universitet i hög utsträckning reproducerar praxisen att konstruera historier om ett språkligt och kulturellt homogent folk. Det övergripande intrycket är att analogier och kontaktytor, liksom hybriditet och »marginella« inslag som kan bidra till att dekonstruera myter om ett homogent nationellt projekt, lyser med sin frånvaro.

Om de transformationer av det nationella som pågår i Sverige, Europa och världen inte blir belysta försvåras reflektionen över de kulturella förändringar som leder till att förutsättningarna för historiografi förändras. Om däremot en sådan belysning och reflektion kommer till stånd kan talet om en »litteraturvetenskapens identitetskris« avdramatiseras; en beteckning som till syvende och sist fungerar mest som en negativ reaktion på att värderingar och synsätt förändras. Man kan fråga sig: »För vilka är det en kris om litteraturhistorieskrivningen och litteraturvetenskapen förändras?« Frågan är inte oviktig eftersom den är kopplad till de institutionella ramar och kulturella kontexter som historiografer och läsare är verksamma inom.

En intressant fråga är hur man inom akademien ser på litteraturhistorier skrivna av författare »utifrån«. I den norska studien *Om litteraturhistorieskrivning* (1983) kommenteras universitetsstudiers tendens att förtränga litteraturhistoriografiska arbeten som har utförts utanför den akademiska institutionen. Jag använde själv en sådan litteraturhistoria som exempel i det paper – »Förhandlingar, förvandlingar och svenskhet i litteraturens historia« – som presenterades på den nationella forskningskonferensen i Stockholm i mars. För att belysa in-

terkulturella förhandlingar och förvandlingar i dagens Sverige hänvisade jag till Bengt Pohjanens och Kirsti Johanssons *Den tornedalsfinska litteraturen* (2007), som uttryckligen är kritisk mot traditionell svensk historieskrivning.

Bland de politiska och samhälleliga förändringar som *Den tornedalsfinska litteraturen* förhåller sig till finns den etniska mobiliseringen som intensifierades på 1980-talet och som resulterat i att *meänkieli* officiellt blivit inhemskt minoritetsspråk i Sverige. Detta officiella erkännande inbegriper en omorientering i förhållande till den assimileringspolitik som tidigare har bedrivits. Idag utgör de meänkielitalande tornedalingarna en av de officiellt erkända historiska minoriteterna i Sverige – även det ett uttryck för en ideologisk omprövning. Det förhållande att gruppen räknas som en *historisk* minoritet innebär att den funnits i Sverige sedan historisk tid, något som överhuvudtaget inte uppmärksammats i svenska litteraturhistoriografiska standardverk. Enligt *Den tornedalsfinska litteraturen* beror detta inte på en avsaknad av betydande verk som skulle kunna ingå i en historia om den tornedalska minoritetens litteratur. Liksom Atterbom i *Svenska siare och skaldar* tar Pohjanen och Johansson avstamp i 1600-talet: Atterbom presenterar Stiernhielms författarskap som centralt för uppkomsten av en svensk nationallitteratur, Pohjanen och Johansson tilldelar på ett liknande sätt 1600-talskalden Antti Keksi rollen som pionjär i en tornedalsfinsk litterär tradition. Oavsett om det är Pohjanens och Johanssons avsikt bidrar detta till att likställa den tornedalsfinska och den svenska litteraturens proveniens. I båda fallen presenteras en »litteraturens fader« från 1600-talet utifrån språkideologiska överväganden.

Kritik av föreställningar om svenskhet samt av skapandet av ett nationellt kulturarv, som har osynliggjort etniska och språkliga minoriteter, är viktiga för den tematiska och ideologiska ram som ligger till grund för *Den tornedalsfinska litteraturen*. Språk och etnicitet utgör dess centrala kategorier. I det avseendet skil-

jer den sig från standardverken *Den svenska litteraturen* och *Litteraturens historia i Sverige* som inte har något att säga om de svenska historiska minoriteternas litterära kulturer. Inte heller migrationens inverkan på svenskhetens förvandlingar behandlas annat än med ett fåtal exempel. I *Litteraturens historia i Sverige* finns ett kort avsnitt om »invandrarlitteratur« där författarna Nelly Sachs, Peter Weiss och Theodor Kallifatides nämns. Påfallande är att de tre författare som valts som representativa för de migrationsvågor som förändrat den svenska demografin under efterkrigstiden alla är politiska flyktingar som kom till Sverige på 1940- eller 1960-talen.

PÅ SISTA SIDAN i *Litteraturens historia i Sverige* ställs frågan: »Hur går det under sådana omständigheter med den nationella särprägel?«. De omständigheter som åsyftas är internationaliseringen och den kulturella differentiering som uppkommit som en följd av immigration. Författarna ställer frågan om »svenska diktare« fortsättningsvis kommer att »värna om det nationella arvet och den språkliga särarten?«? Man kan fråga sig vad det är för hot författarna ser framför sig. Man kan konstatera att de föreställningar om svenskhet, nationellt kulturarv och nationell särprägel som här kommer till uttryck rimmar illa såväl med dagens teoretiska problematiseringar av kulturbegreppet, som med det politiska erkännandet av en historisk, etnisk och språklig mångfald inom nationen. Utifrån ett metaperspektiv framstår formuleringarna som barn av en herdersk litteraturhistoriografisk tradition i vilken föreställningen om nationell egenart är central. I denna tradition finns inget utrymme för etnisk och språklig mångfald inom ramarna för det nationella,

inte heller för transnationella analogier eller kulturell hybridisering. I det andra standardverket, *Den svenska litteraturen*, läggs större vikt vid litteraturbegreppet och medietutvecklingen. I och med de båda standardverkens kapitel om finlandssvensk litteratur kan man dock se en ansats till en problematisering av »det nationella«. Men på det hela taget bidrar verken inte nämnvärt till att ifrågasätta konstruerandet av en »svensk nationell särprägel«.

BETRÄFFANDE FRÅGAN OM litteraturhistoriens ställning i litteraturvetenskapen är det centrala att umgänget med litteraturhistorien utgår från en genremedvetenhet. En sådan kan ligga till grund för analysen av litteraturhistoriografins historia, retorik samt skiftande ideologiska och samhällsliga funktioner. Dagens nationella litteraturhistoria bör återspegla det svenska samhällets kulturella, etniska och språkliga mångfald. Med sitt bidrag medverkar Pohjanen och Johansson till en dekonstruktion av en nationell tradition genom att låta en transnationell kultur och dess litteratur vara grunden för en »föreställd gemenskap«. I *Den tornedalsfinska litteraturen* ansätts även de underliggande principer för historiografi som diskuteras i *Rethinking Literary History* och *History of the Literary Cultures of East-Central Europe* genom att nationella myter undermineras och hybriditet och transnationella analogier, kontaktytor och marginella fenomen framhävs. I en nationell litteraturhistoria för 2000-talet är det rimligt att etnicitet och språk finns med bland de faktorer som styr innehåll och tematisk ram. Sverige är idag officiellt ett multietniskt, flerspråkigt land och detta bör återspeglas i historier om litteraturen i Sverige. Det är hög tid att sluta reproducera myten om en ren kultur.

TRÄNGSELN OCH DEN TRÅNGA PORTEN: LITTERATURHISTORIA FÖR 2000-TALET

av Torsten Pettersson

SEDAN 1980-TALET har synen på både litteraturen och dess kanon förändrats så markant att det helt uppenbart kommer att skrivas en ny svensk och en ny allmän litteraturhistoria av en översiktlig handbokstyp. Frågan är bara vem som gör det: de akademiska litteraturvetarna eller andra litterater?

Under de senaste åren har akademikerna mumlat i kulisserna om hur svårt det är, det här med kanon. Scenen har då intagits av *Expressen*, som helt sonika har marknadsfört »Världens bästa författare«, och av *Bibliotekstjänst* och Christian Peters som i tre böcker om *100 mästare* var (Lund 2007-08) har upprättat kanonlistor över litteratur från tiotals språkområden. Om vi litteraturvetare inte skall drabbas av en ännu tydligare domänförlust är det skäl att börja planera 2000-talets litteraturhistoria.

I detta korta inbjudna debattinlägg koncentrerar jag mig på den centrala selektionsfrågan. Därutöver vill jag förutskicka ett allmänt antagande: det slags flerbandshistorik som bör planeras är meningsfull och ekonomiskt genomförbar endast om den vänder sig till en intresserad allmänhet likaväl som till litteraturstudenter.

Selektionen: en stor nationell litteraturhistoria tar upp äldre litteratur med rätt god täckning, men från och med det moderna genombrottet behandlas knappast mer än fem till tio procent av all publicerad litteratur. I en allmän litteraturhistoria räknas täckningen snarare i promille än i procent. Hur man företar detta smala urval och massiva bortval avgörs av det som kan kallas »selektionshorisonten«, de värderingar och den litteratursyn som gäller då historikerna för-

fattas. Inom denna selektionshorisont har under de senaste decennierna fem perspektiv vuxit fram eller förstärkts. De manar till en förnyelse av handböckernas traditionella inriktning.

Intersektionella perspektiv

En samling infallsvinklar kan sammanfattas som ett *maktperspektiv*: insikten att många sociala grupper och deras kulturella uttryck har undertryckts av en hegemonisk kultur och dess historieskrivning. Denna måste därför förnyas genom bl.a. genus-, klass- och queerperspektiv, som dels inför ett nytt material, dels formulerar nya analyser också av kanoniserad litteratur. I detta tänkande och dess breda samhällsliga förankring finner man det största trycket att förnya historieskrivningen (och den bästa möjligheten att äska medel i jämlikhetens namn). Därtill håller ett ekologiskt perspektiv på att växa fram även inom litteraturvetenskapen – i USA ända sedan 1980-talet. Det måste till en kritisk medvetenhet om människans maktutövning mot djur och natur, och om dess litterära uttryck av såväl bekräftelse som protest.

Ett besläktat andra perspektiv är det *multikulturella*, ofta med anknytning till postkolonial forskning. Det är inte oväsentligt ens för en svensk litteraturhistoria och anbefaller reflektion kring vad en sådan bör omfatta. Behandlar den litteratur på svenska språket? I så fall bör den finlandssvenska litteraturen vara starkare företrädd än tidigare, liksom övrig litteratur på svenska skriven t.ex. i Estland eller Nordameri-

ka. Handlar det om litteratur skriven inom Svea rikets gränser? I så fall omfattas även den samiska och den tornedalsfinska litteraturen, liksom exempelvis tyskspråkig litteratur skriven i de områden som tillhörde Sverige under stormaktstiden. Här är ett postkolonialt perspektiv uppenbart relevant och kanske mer givande än man i förstone föreställer sig.

I en allmän litteraturhistoria är det multikulturella perspektivet en ännu större utmaning. Här har det nu slutförda projektet »Litteraturen i världsperspektiv« lagt en viktig principiell grund i de fyra volymerna *Literary History: Towards a Global Perspective* (Berlin 2006). En sådan utblick över annan litteratur än den västerländska är i dag uppenbart nödvändig och har också förberetts av de relativt omfattande kapitlen i det nordiska sjubandsprojektet *Litteraturens historia* (Stockholm 1985–94).

Till detta perspektiv hör också frågan om hur västerländsk litteratur har formats av både inflytande från och gränsdragning mot andra kulturer. Av intresse är därtill imperialismens betydelse för en västerländsk – kanske också en svensk – självförståelse manifesterad och utvecklad i litteraturen.

Det utvidgade litteraturbegreppet

De tre andra perspektiven kan beskrivas som en utvidgning av litteraturbegreppet. Uppenbara är för det första *de mediala anknytningarna*. Litteratur är allt tydligare inte bara det som läses från baksidan utan även det som ingår i multimediala legeringar. Vid sidan om det traditionellt etablerade dramat möter här bland annat »graphic novels«, serietidningar, ergodisk litteratur och kanske rentav dataspel. Det innebär naturligtvis att sådana fenomen bör beaktas, men därtill att de skärper blicken för sina historiska föregångare. Den svåra frågan om muntligt traderad litteratur kommer upp. Skall den behandlas av litteraturvetenskapen

– som Bennison Gray en gång urgerade i *The Phenomenon of Literature* (Haag 1975) – eller av folkloristiken?

I alla händelser bör vi som beaktansvärd litteratur räkna det skriftfästa men performativt inriktade: bland annat poetry slam-dikter skrivna uttryckligen för uppläsning; originalmanus för film, TV-serier och musikalerna; och psalm-, vis- och schlagertexter samt operalibretti. Beträffande det sistnämnda bör vi komma ifrån den inkonsekvensen att taldramatik såsom Ibsens traditionellt hänförs till litteraturhistorien men inte musikdramatik såsom Wagners. Här finns det en stor litteraturhistorisk bakläxa bl.a. i form av Wagners *Ring* (1876), som också bortsett från sina musikaliska företräden utgör en av höjdpunkterna i västerländsk litteratur.

En annan tydlig utveckling under 2000-talet är den att *populärlitteraturen* allt mer mänger sig med den »högre« skönlitteraturen, att gränserna mellan dem i många fall har upplösts, bl.a. genom kriminalromanens litterarisering och genom den antydda eller långt drivna kriminalintrigens etablering inom mainstreamromanen, med Kerstin Ekmans *Händelser vid vatten* (1993) som ett talande exempel. Återigen skärper detta blicken för tidigare fenomen. Kanske den sjunkande estetiska graderingen från den höglitteräre Hjalmar Bergman över Olle Hedberg till de populärlitterära Stieg Trenter och Maria Lang är relativt ovidkommande om de alla erbjuder avslöjande skildringar av den svenska borgerlighetens mores och därför med fördel presenteras tillsammans.

I anslutning till detta är värderingen av litteratur i offentligheten – inklusive prestigefyllda kultursidor – nuförtiden ofta baserad på upplagesiffror likaväl som på en estetisk bedömning. Fenomenet är knappast enbart positivt, men ett ofrånkomligt kulturellt faktum som påverkar vår selektionshorisont. Resultatet blir att litteraturhistoriens negligens gentemot populärlitteraturen börjar bli allt svårare att försvara.

Till populärlitteraturen ansluter sig didaktisk litteratur odlad inom bland annat Svenska kyr-

kan, frikyrkorna och nykterhetsrörelsen. Både genom sitt historiska läsargenomslag och som en allt mer integrerad del av litteraturbegreppet bör sådana kretslopp »under« det finlitterära få en betydande plats i en ny litteraturhistoria.

Liksom dessa har *barn- och ungdomslitteraturen* försumrats och delvis av samma skäl. Dess partiella drag av formelbaserad – och dessutom ofta undervisande – repertoarlitteratur har talat emot den då centrala urvalskriterier har varit estetisk originalitet och en aversion mot didaktiska inslag. Den har också drabbats av ren okunskap hos litteraturhistorikerna, som tidigare inte hade mycket forskning på området att falla tillbaka på. Nu då denna har utvecklats visar den att barn- och ungdomslitteraturen har sin givna plats i litteraturhistorien, både i sin egen rätt och som part i olika former av »cross-writing«.

Slutligen uppstår frågan om en litteraturhistoria skall beakta till exempel brev och memoarer. Definitionen av litteratur har inte nödvändigtvis utsträckts till sådant material, men det har å andra sidan studerats av litteraturvetare i samma anda som skönlitteraturen.

Urvalskriterier

Det ovan sagda är på sätt och vis inte radikalt. Alla områden och perspektiv som jag har pekat på finns redan företrädda i svensk litteraturvetenskap, utan att väcka nämnvärda invändningar om att exempelvis *Aniara* som opera (studerad av Johan Stenström, 1994), pusseldeckaren (Sara Kärrholm, 2005) eller modernismen i barnkammaren (Lena Kåreland, 1999) kantänka inte vore legitima studieobjekt. Men med siktet inställt på handböcker är mina påpekanden ändå rätt radikala.

Dels förändrar de selektionshorisonten så tydligt att de kan väcka farhågor om att den kanoniserade konstnärligt värdefulla litteraturen kommer i kläm när så mycket annat skall introduceras. Dels pekar summan av det som jag har sagt mot en mäktig arbetsinsats. Många nya fält måste täckas, nya infallsvinklar tillgodoses.

Annorlunda uttryckt: historien myllrar av det tidigare undertryckta som nu vill in.

I förhållande till denna trängsel är porten trång. Även i en omfattande flerbandshistorik måste mycket lämnas bort, av hänsyn till både skribenter och läsare. Hur skall detta hanteras?

Redan från början måste man vara klar över vilka urvalskriterierna är och hur man vill balansera dem. Det första kriteriet är *historisk betydelse*. Det tolkas ibland som fastställbart inflytande i samtiden och längre fram i tiden. Men det ses också halvt estetiskt som innovation, särskilt gärna som estetiskt värdefulla litteraturformers första framträdande i form av till exempel nittitalism eller modernism. Hur skall detta vägas mot upplagesiffror och popularitet?

Det andra kriteriet är det som kallas litterärt eller konstnärligt eller *estetiskt värde*: i historiens ofantliga textmassa väljer man ut den levande litteratur som känns givande att läsa enligt gällande selektionshorisont (som hittills vanligen har varit finlitterärt definierad). Detta leder ibland till äreräddningar för författare såsom Emily Dickinson som försumrats av sin samtid, men vanligen till mera textutrymme och beröm för dem som redan är med på grund av sin historiska betydelse.

Ett tredje, mindre uppmärksammat och ofta implicit kriterium är handboks författarnas *värderingar av annat slag än de estetiska*. Traditionellt kunde ett sådant kriterium vara det patriotiska behovet att uppmärksamma alla ansatser till nationell litteratur – tidigt i historien eller ute i bygderna – även då de saknade både historisk betydelse och estetiskt värde. På motsvarande sätt lyfter man idag i genusorienterad och postkolonial litteraturhistoria gärna fram bortglömda kvinnliga eller »innehemska« (»indigenous«) författare även då de saknar tung historisk genomslagskraft eller högt estetiskt värde för en sentida läsare. Urvalsgrunden är då snarast sympati för dem som i det förflutna har företrätt eller föregripit ett sentida emancipatoriskt intresse och en strävan att ge detta intresse en genealogi.

Mellan den historiska horisonten och den samtida råder det en ofrånkomlig spänning, som dessutom kompliceras av att ingendera är homogen. I historien står intressegrupper, gener och litterära kretslopp mot varandra. I nuet konkurrerar estetiska och andra värderingar då litteraturvetenskapliga kottier kivas om de olika specialområdenas andelar i historikerna.

Att vilja en helhet

Inför denna arbetsmängd, kriteriemångfald och kottierisplittring kan man känna sig frestad att skrinlägga hela planen på en samlad historik till förmån för partiell historieskrivning. *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* (Höganäs 1993–2000) och *Svensk arbetarlitteratur* (Stockholm 2006) kunde då följas av t.ex. populärlitterärt, ekologiskt och antiheteronormativt inriktade litteraturhistorier.

Det vore dock en olycklig lösning. För det första vore det synd att cementera en växande splittring av litteraturvetenskapen i period- och

perspektiv- och genrespecialister. Inom professionen borde en stor litteraturhistoria tvärtom verka förenande. För det andra och framför allt: olika litteraturformer förhåller sig ofrånkomligen och oavbrutet till en gemensam omgivande värld och till varandra. Man kan inte förstå vare sig det hegemoniska eller det undertryckta om de inte studeras i sitt samspel, och detsamma gäller förhållandet mellan exempelvis populär- och finlitteratur. I den meningen är samtliga existerande litteraturhistorier inkompleta inte bara i sitt materialurval utan också i sin förståelse av det valda materialet.

Mot de svårigheter som väntar vill jag ställa den närmare 120 forskare starka uppslutningen och den goda kollegiala stämningen vid litteraturvetarkonferensen i Stockholm i mars 2008. Vi är många och vi kan mycket! Vi kan skriva en svensk och en allmän litteraturhistoria med heltäckande ambitioner.

Om vi verkligen vill det?

LITTERATUR SOM LIVSKUNSKAP

TVÄRVETENSKAPLIGA PERSPEKTIV PÅ IDENTITETSBYGGANDE LÄSNING

Symposium vid Högskolan i Borås,
23–24 september 2008

Symposiet samlar litteraturvetare, biblioteksforskare, pedagoger, psykoterapeuter, teologer och medicinare för att initiera forskning på ett i Sverige eftersatt område: möjligheten att utnyttja litteratur för att bearbeta livsproblem och förstärka en känsla av personlig identitet och meningsfulla sammanhang. Keynote speaker är den på området välmeriterade docent Juhani Ihanus (Helsingfors universitet), som kommer att tala om »Litteraturens terapeutiska rum för det utsagda«. Därtill kommer bland andra Johan Cullberg, Merete Mazzarella och Owe Wikström att presentera kortare föredrag.

Symposiet anordnas av universitetslektor Kersti Nilsson (biblioteksvetenskap, Högskolan i Borås) och professor Torsten Pettersson (litteraturvetenskap, Uppsala universitet) med stöd från RJ. Deltagande är kostnadsfritt men förutsätter anmälan senast torsdagen den 18 september 2008 till: kersti.nilsson@hb.se.

För ytterligare information se www.hb.se under »Bibliotekshögskolan«.

Symposiet kommer att följas av ett seminarium vid *Bok- och biblioteksmässan* i Göteborg den 25 september kl 11.00.